

Sławomir Bukalski
Uniwersytet Szczeciński

Kiedy myślimy Rodzina..., red. M. Duda,
K. Kutek-Sładek, Kraków 2016, s. 275–300
(Praca Socjalna w Teorii i Działaniu, 2).
DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/9788374385091.20>

Jakość narzeczeństwa i małżeństwa. Badania podłużne

The quality of betrothal and matrimony.
Longitudinal studies

Abstract: The object of the analysis is to present the results of longitudinal studies on the quality of betrothal and matrimony in the perspective of attachment theory by John Bowlby. The first empirical studies have been conducted among engaged couples and repeated later amid identical couples already recognized as spouses. Theoretical context of the research was the theory of attachment. The study was focused on three dimensions

of betrothal and marriage life: the quality of relationship, interpersonal communication, understanding of love.

Keywords: betrothal, marriage, quality of relationship, attachment theory, interpersonal communication in betrothal, interpersonal communication in marriage, love in betrothal and marriage

Rozważania teoretyczne oraz badania empiryczne dotyczące jakości narzeczeństwa lub małżeństwa prezentują zazwyczaj wyniki badań w kontekście aktualnych uwarunkowań. Ustalenie takich uwarunkowań wymaga zastosowania modelu badań poprzecznych. Natomiast ocena jakości związku narzeczeńskiego, a później małżeńskiego, uwzględniająca perspektywę czasu trwania związku wymaga zastosowania modelu badań podłużnych. Niniejszy artykuł ukazuje wyniki badań porównawczych jakości związku narzeczeńskiego, a później małżeńskiego w wybranych aspektach te same jakości: komunikacji interpersonalnej pomiędzy partnerami, rozumieniu miłości przez part-

nerów oraz określeniu natężenia jakości związku. Kontekstem teoretycznym rozważanego projektu badawczego jest teoria przywiązania Johna Bowlby'ego.

Zaprezentowane w niniejszym opracowaniu wyniki badań pochodzą jedynie od par małżeńskich oceniających swoje małżeństwo jako związek o wysokiej jakości.

1. Psychologiczne wskaźniki jakości związku narzeczeńskiego i małżeńskiego

Czynniki, które odgrywają istotną rolę w kształtowaniu relacji w związku narzeczeńskim i małżeńskim, stanowią zespół zmiennych niezależnych (style przywiązaniowe narzeczonych) oraz zmiennych zależnych (rozumienie miłości, komunikacja własna oraz partnera, jakość związku) w projektowanym modelu badawczym.

1.1. Styl przywiązania wśród osób dorosłych

Teoria przywiązania Johna Bowlby'ego¹ zakłada, iż w człowieku istnieje pewna zdolność do tworzenia bliskich więzi emocjonalnych z wybranymi osobami. Choć początki przywiązania pojawiają się już we wczesnym dzieciństwie, to zasadniczo jego istota nie tylko nie ulega radykalnym zmianom, ale wręcz wykazuje tendencję do utrwalania się w dorosłości oraz może wręcz współdecydować o jakości tych relacji². Przywiązanie wśród osób dorosłych realizowane jest w licznych relacjach interpersonalnych, w których osoba doświadcza bliskości z drugą osobą, np. w narzeczeństwie i małżeństwie.

Przywiązanie (*attachment*) to „ogólny termin odnoszący się do stanu i jakości więzi danej osoby [...]. Być do kogoś przywiązanym – to czuć się bezpiecznie i pewnie. I na odwrót – osoba przywiązana lękowo może żywić całą mieszaninę uczuć w stosunku do postaci, do których jest przywiązana: silną miłość i zależność, strach przed odrzuceniem, drażliwość i czujność”³. Typologia sty-

¹ J. Bowlby, *Przywiązanie*, tłum. M. Polaszewska-Nicke, Warszawa 2007.

² Zob. M. Wróbel, M. Ledwoń, *Style przywiązania i podatność na zarażenie emocjonalne a satysfakcja ze stałych związków partnerskich*, [w:] *Rodzina i praca z perspektywy wyzwań i zagrożeń*, red. L. Golińska, B. Dudek, Łódź 2008, s. 178; por. także H. Liberska, D. Suwalska, *Styl przywiązania a relacje partnerskie we wczesnej dorosłości*, „Psychologia Rozwojowa” 1/2011, s. 25–39; L. A. Kirkpatrick, C. Hazan, *Attachment styles and close relationships: A four-year prospective study*, „Personal Relationships” (1994) nr 1, s. 123–142.

³ J. Holmes, *John Bowlby*, tłum. J. Łaszcz, Gdańsk 2007, s. 112; zob. także J. Bowlby, *Przywiązanie*, dz. cyt., s. 405.

łów przywiązania mówi o trzech stylach przywiązania: ufnym (*secure*), lękowo-ambiwalentnym (*anxious-ambivalent*) oraz unikającym (*avoidant*).

Styl bezpieczny (ufny). W życiu osoby dorosłej wskazuje na okazywaną partnerowi postawę miłości i wsparcia, opiekę, dostępność dla partnera własnej osoby, adekwatnie reagującej na partnera. Jednocześnie osoba z takim stylem przywiązania widzi siebie jako kogoś wrażliwego, dającego ochronę i wsparcie. Określa swój związek jako: szczęśliwy, przyjacielski, z dużym zaufaniem, czerpie satysfakcję seksualną, odczuwa wsparcie w stresowych sytuacjach, przeżywa mniejszą labilność emocjonalną, jest także przekonana o zadowalającej skuteczności swoich zachowań. Styl ufny wykazuje także największą moc predyktywną w pozytywnych relacjach interpersonalnych w dorosłości, w tym również w stabilności istniejących związków⁴.

Styl lękowo-ambiwalentny. Osoby prezentujące w dzieciństwie ten wzorzec przywiązania także w dorosłości wykazują się niskim poziomem stabilności emocjonalnej oraz skrajnością w uczuciach, zarzucają partnerowi brak zaangażowania w związek, nieszczerść w okazywanych uczuciach, wykazują się brakiem pewności i wykazują silny lęk przed opuszczeniem przez partnera. Jednocześnie osoby te pragną dużej bliskości w związku, wykazują się nasiloną potrzebą bycia razem, ich relacje często bywają niedojrzałe i chwiejne emocjonalnie. Osoby te są wręcz przekonane, że ich potrzeby nie są zaspokajane przez partnera, że partner nie angażuje się wystarczająco w związek. Lękowo-ambiwalentny styl przywiązania w życiu partnera niesie zwykle lęk przed porzuceniem. Takie osoby nie angażują się w bliskie relacje interpersonalne (także te w najbliższych związkach: narzeczeńskich czy małżeńskich)⁵.

Styl unikowy. Osoby dorosłe o unikowym wzorcu przywiązania ujawniają w swoich zachowaniach wobec innych brak zaufania i dystans, nie wchodzą w bliskie relacje z innymi osobami albo są to relacje bardzo powierzchowne. W dorosłym życiu osoby te, głównie z racji silnego braku poczucia bezpieczeństwa i zaufania do ludzi, podejmują w relacjach interpersonalnych zachowania o charakterze destrukcyjnym. Centralny problem to trudność, aby w pełni za-

⁴ Zob. M. Wróbel, M. Ledwoń, dz. cyt., s. 177–178; zob. także S. Bukalski, *Jakość związku narzeczeńskiego i małżeńskiego. Badania podłużne w perspektywie teorii przywiązania*, w: S. Bukalski (red.), *Teoria przywiązania i jakość więzi. Analizy empiryczne*, Szczecin 2012, s. 197; J. Rostowski, *Style przywiązania a kształtowanie się związków interpersonalnych w rodzinie*, [w:] *Psychologia w służbie rodziny*, red. I. Janicka, T. Rostowska, Łódź 2003, s. 25–28.

⁵ Zob. M. Kaźmierczak, M. Plopa, *Style przywiązaniowe partnerów a jakość komunikacji w małżeństwie*, „Psychologia Rozwojowa” 4 (2006), s. 116; zob. także B. Tryjarska, *Style przywiązania partnerów a tworzenie bliskich związków w dorosłości*, [w:] *Bliskość w rodzinie. Więzy w dzieciństwie a zaburzenia w dorosłości*, red. B. Tryjarska, Warszawa 2012, s. 187; J. Rostowski, *Style przywiązania...*, dz. cyt., s. 27–29.

ufać drugiej osobie w związku. Istnieje poczucie niepewności w bliskości emocjonalnej i fizycznej z partnerem. Osoba z tym stylem przywiązania wykazuje brak poczucia bezpieczeństwa w bliskich relacjach, wyalienowanie, poczucie, że miłość może szybko przeminąć, nie angażuje się w bliskie relacje z partnerem, nie szuka wsparcia, w stresowych sytuacjach raczej rozluźnia relacje, wykazuje niechęć do emocjonalnego i fizycznego zbliżenia. Styl unikowy w życiu jednostki przekłada się na lęk przed intymną relacją⁶.

„Styl przywiązania jest ważnym predyktorem zachowań rozwiniętych i utrwalonych w dzieciństwie, a obserwowanych na dalszych etapach życia – również w okresie dorosłości”⁷.

1.2. Komunikacja interpersonalna

Umiejętność wzajemnej komunikacji jest wskazywana w literaturze przedmiotu jako istotny wskaźnik jakości związku małżeńskiego. Ważnymi kryteriami komunikacji interpersonalnej są umiejętności słuchania i odpowiadania, gotowość do naprawiania wyrządzonej krzywdy, godzenia się, poziom wrażliwości na osobę partnera, potrzeba unikania konfliktów oraz zdolność dostosowania się do odmiennych potrzeb i stylów partnera związku⁸. „Jednym z najsilniejszych czynników korelujących z satysfakcją z małżeństwa jest efektywny wzorzec komunikacji małżeńskiej”⁹. Efektywny wzorzec komunikacji wypracowywany przez małżonków ma swoje początki już w narzeczeństwie.

Analiza uwarunkowań prawidłowej komunikacji interpersonalnej wskazuje na konieczność kształtowania dojrzałości osobowej partnerów, rozwijanie

⁶ A. Kuczyńska, *Styl przywiązania a zachowania wiążące*, „Czasopismo Psychologiczne” 1 (2001), s. 14; zob. także B. Tryjarska, dz. cyt., 188; J. Rostowski, *Style przywiązania...*, dz. cyt., s. 25–28.

⁷ A. Czapięga, *Wzorzec przywiązania matka – dziecko a proces kształtowania się osobowości w dzieciństwie*, [w:] *Rola więzi w rozwoju dzieci i młodzieży niepełnosprawnej*, red. J. Patkiewicz, Wrocław 2007, s. 14.

⁸ Por. M. Plopa, *Doświadczenie intymności a satysfakcja z małżeństwa*, „Małżeństwo i Rodzina” 3 (2002), s. 25; zob. także J. Engl, *Determinanten der Ehequalität und Ehestabilität. Eine fünfjährige Längsschnittstudie an heiratswilligen und jungverheirateten Paaren*, München 1997, s. 49–56; S. Bukalski, *Style przywiązaniowe nupturientów oraz inne czynniki psychologiczne jako predyktory jakości narzeczeństwa. Analiza empiryczna*, Szczecin 2013, s. 99–104.

⁹ D. Krok, M. Murlowska, *Komunikacja interpersonalna między małżonkami a poziom satysfakcji z małżeństwa*, [w:] *Relacje rodzinne i społeczne w kulturze środkowoeuropejskiej i chińskiej*, red. D. Krok, D. Klejnowski-Różycki, Opole 2011, s. 132; D. Krok, *Znaczenie komunikacji interpersonalnej w funkcjonowaniu rodziny*, [w:] *Rodzina w świetle psychologii pastoralnej*, red. B. Sowiński, Łódź 2007, s. 45.

umiejętności otwartego wyrażania siebie, kształtowanie umiejętności słuchania, uczenie się konstruktywnych strategii rozwiązywania konfliktów¹⁰. Komunikacja interpersonalna pary (narzeczeńskiej/małżeńskiej), aby warunkowała jakość związku, nie może być jednak sprowadzona jedynie do wymiany informacji. W narzeczeństwie ważna jest każda postawa, każdy gest, każde słowo, zachowanie, wyrażane emocje, każda myśl. Wysoka jakość komunikacji interpersonalnej jest czynnikiem wyznaczającym jakość relacji małżeńskich. Pozytywne nawyki dotyczące komunikacji nabyte w narzeczeństwie pozwalają parze korzystniej funkcjonować w małżeństwie. Rozpatrując ważność komunikacji interpersonalnej wśród narzeczonych w kontekście jakości związku należy wyróżnić te modele, które zakładają interakcyjność.

Należy zauważyć, że komunikacja interpersonalna w związku (narzeczeńskim/ małżeńskim) to przede wszystkim proces, w którym dokonuje się umacnianie więzi, doświadczanie bliskości, okazywanie wzajemnych uczuć, współrozumienie, współodczuwanie, współdziałanie. Dialog narzeczeński daje możliwość wzajemnego poznania, zrozumienia i pełniejszego zaakceptowania. Tylko prawidłowy dialog narzeczeński, a później małżeński daje szansę skutecznego rozwiązywania konfliktów.

1.3. Rozumienie miłości

„Zarówno z wielu badań, jak i potocznych obserwacji i doświadczeń wynika, że niezmiennie podstawą powodzenia związku małżeńskiego jest wzajemna miłość”¹¹. Z całą pewnością sposób pojmowania miłości przez narzeczonych ma istotny wpływ na jakość i stabilność oczekiwanego związku małżeńskiego¹². Psychologia dostrzega miłość jako postawę z jej trzema fundamentalnymi komponentami: poznawczym, emocjonalnym oraz behawioralnym. Podjęcie aktywności w tych obszarach prowadzi do współrozumienia, współodczuwania oraz współdziałania. Tak należy widzieć kształtowanie się miłości pełnej i dojrzałej.

¹⁰ Zob. B. Harwas-Napierała, *Komunikacja interpersonalna i jej kształtowanie jako istotny wymiar jakości życia rodziny*, [w:] *Jakość życia rodzinnego. Wybrane zagadnienia*, red. T. Rostowska, Łódź 2006, s. 33–38; por. także S. Bukalski, *Jakość związku...*, dz. cyt., s. 199–202; M. Braun-Gałkowska, *Zaprosili także Jezusa. Konferencje przedmałżeńskie*, Lublin 2009.

¹¹ M. Ryś, *Miłość jako psychologiczna podstawa wspólnoty małżeńskiej*, „Fides et Ratio” (2010) nr 4, s. 22; zob. także M. Ryś, *Psychologia małżeństwa. Zarys problematyki*, Warszawa 1993, s. 32.

¹² Zob. T. Rostowska, J. Rostowski, *Miłość jako wyznacznik jakości małżeńskiej*, [w:] *Rodzina – rozwój – praca. Wybrane zagadnienia*, red. T. Rostowska, J. Rostowski, Łódź 2002, s. 9–21.

Koncepcja miłości zaproponowana przez Roberta Sternberga wyjaśnia analizowane kryterium jakości związku za pomocą trzech zasadniczych składników: namiętności – informuje o silnej fizycznej atrakcyjności i pożądaniu drugiej osoby; intymności – wskazuje, że partnerzy związku obdarzają siebie uczuciem bliskości, jedności i tworzą między sobą więź; zaangażowania – dotyczy świadomej decyzji do gotowości podtrzymania związku z ukochaną osobą. W dłuższej perspektywie (np. małżeńskiej) ten aspekt miłości pozwala budować i podtrzymywać związek pomiędzy partnerami¹³. Powyższe składniki ulegają ciągłej przemianie w czasie narzeczeństwa, wchodzą we wzajemne interakcje, współdziałają ze sobą, tworząc w ten sposób osiem możliwych rodzajów miłości: brak miłości, lubienie, miłość ślepą, miłość pustą, miłość romantyczną, miłość przyjacielską, miłość fatalną, miłość kompletną¹⁴. Dynamika zmian natężenia poszczególnych komponentów w trakcie trwania związku może być czytelnym kryterium oceny jakości związku. Jakość związku w świetle prezentowanej teorii zależy więc od natężenia poszczególnych komponentów oraz rodzaju wzajemnych powiązań pomiędzy komponentami wśród nupturientów¹⁵. Istota miłości odnosi się przede wszystkim do samego związku interpersonalnego, do przeżyć uczuciowych, emocjonalnych, które odzwierciedlają się w jakości i treści interakcji. W związkach interpersonalnych jest także miejsce na współrozumienie i współdziałanie z partnerem. Rostowski wskazuje na trzy integralne składniki związku małżeńskiego: empatię, intymność i zaangażowanie, nazywając je mikroskładnikami¹⁶. Trzy wyróżnione przez Rostowskiego składniki w swojej treści są zbieżne z komponentami miłości opisywanymi przez Sternberga.

1.4. Jakość związku

Literatura przedmiotu wyróżnia wiele terminów stosowanych na określenie jakości małżeństwa. Najczęściej używanymi określeniami są: sukces małżeński, szczęście małżeńskie, trwałość małżeństwa, przystosowanie małżeńskie, powodzenie małżeństwa, dojrzałość psychiczna do zawarcia mał-

¹³ Por. R. J. Sternberg, *Dwuskładnikowa teoria miłości*, [w:] *Nowa psychologia miłości*, red. R. Sternberg, K. Weis, Taszów 2007; D. Dwyer, *Bliskie relacje interpersonalne*, Gdańsk 2005, s. 33–38; S. Bukalski, *Style przywiązaniowe...*, dz. cyt., s. 104–111.

¹⁴ R. Sternberg, *Dwuskładnikowa teoria miłości*, dz. cyt., s. 275.

¹⁵ H. W. Bierhoff, I. Grau, *Romantische Beziehungen. Bindung, Liebe, Partnerschaft*, Bern 1999, s. 6–22; zob. także R. J. Sternberg, dz. cyt., s. 278.

¹⁶ Por. J. Rostowski, *Zarys psychologii małżeństwa. Psychologiczne uwarunkowania dobranego związku małżeńskiego*, Warszawa 1987, s. 61–95.

żeństwa, integracja małżeńska, dobór małżeński, satysfakcja małżeńska¹⁷. Termin: *jakość małżeństwa* autorstwa Grahama Spaniera i Roberta Lewisa uznawany jest w literaturze przedmiotu za najszerzej obejmujący swym zakresem znaczeniowym omawiane pojęcie. Wspomniani autorzy rozumieją jakość małżeństwa wielowymiarowo. Jakość związku małżeńskiego definiowana jest w aspekcie realizowania różnych potrzeb istotnych dla życia małżonków, a także w kontekście osiągnięcia cenionych wartości. Koncepcja Roberta Lewisa oraz Grahama Spaniera mówi o jakości małżeństwa, w której istotne są także czynniki przedmałżeńskie. Badacze ci, mówiąc o jakości związku, wskazują na subiektywną ocenę ujawnianą przez małżonków z uwzględnieniem różnorodnych obszarów życia pary małżeńskiej¹⁸. Lewis i Spanier wskazują czynniki warunkujące jakość małżeństwa, dzieląc je na trzy grupy: te, które odnoszą się do okresu przed zawarciem małżeństwa; te, które działają w trakcie trwania małżeństwa, oraz tzw. czynniki dodatkowe związane z utrzymaniem związku¹⁹. Maria Chmielewska, powołując się na Lewisa i Spaniera, wskazuje na pewne wymiary jakości związku: przystosowanie, zadowolenie, powodzenie, szczęście oraz małżeńską integrację i komunikację²⁰.

Do powyższej teorii Lewisa i Spaniera nawiązuje Maria Ryś, która konstruując narzędzie do badania jakości związku małżeńskiego, wskazując na dynamiczny aspekt małżeństwa w różnych jego fazach (jakość małżeństwa widziana jako proces lub jako ocena aktualnego stanu w momencie badania)²¹. Autorka wskazuje na liczne sfery warunkujące wysoką jakość związku małżeńskiego (czterdzieści różnorodnych sfer życia małżeńskiego). Sfery te zostały zawarte w skonstruowanym kwestionariuszu do badania jakości związku małżeńskiego.

¹⁷ Zob. E. Kaniok, *Poczucie powodzenia małżeństwa a udział ojców w opiece nad dzieckiem niepełnosprawnym i w jego wychowaniu*, Opole 2011, s. 12; zob. także A. K. Stegmann, M. Schmitt, *Veränderungen in langjährigen Partnerschaften des mittleren Erwachsenenalters*, „Zeitschrift für Familienforschung” (2006) nr 1, s. 47; S. Bukalski, *Style przywiązaniowe...*, dz. cyt., s. 119–141.

¹⁸ G. B. Spanier, R. A. Lewis, *Marital Quality. A Review of Seventies*, „Journal of Marriage and the Family” 42 (1980), s. 825–839; zob. także S. Bukalski, *Jakość związku...*, dz. cyt., s. 204–206.

¹⁹ R. A. Lewis, G. B. Spanier, *Theorizing about the quality and stability of marriage*, [w:] *Contemporary theories about the family. Research-based theories*, t. 1, red. W. R. Burr, R. Hill, F. I. Nye, I. L. Reiss, New York–London 1979, s. 289.

²⁰ M. Chmielewska, *Jakość związku małżeńskiego a uzależnienie interpersonalne (cz. II)*, „Fides et Ratio” 1 (2012), s. 90, za: R. A. Lewis, G. B. Spanier, *Theorizing about the quality...*, dz. cyt., s. 268–294; por. także M. Ryś, *Jakość i trwałość małżeństwa. Propozycja skali*, „Problemy Rodziny” (1994) nr 4, s. 20.

²¹ M. Ryś, *Zmodyfikowana Skala Jakości Związku Małżeńskiego*, Warszawa 2005, s. 2; por. także R. A. Lewis, G. B. Spanier, *Theorizing about the quality...*, dz. cyt., s. 268–294.

2. Metodyka badań własnych

Badania podłużne zostały przeprowadzone w odstępie czasowym około dwóch lat. Spotkanie z grupą narzeczonych odbyło się w trakcie przygotowań do sakramentu małżeństwa. Natomiast małżonkowie otrzymali ten sam zestaw kwestionariuszy jak przy pierwszym spotkaniu. Po wypełnieniu przysyłali kwestionariusze pocztą. Rozważania teoretyczne dotyczące teorii przywiązania oraz aspektów jakości życia narzeczeńskiego i małżeńskiego prowadzą do zadania przynajmniej zasadniczego pytania problemowego: czy styl przywiązania nupturientów pozwala wnioskować o jakości małżeństwa?

Konsekwencją tak zadanego pytania są następujące hipotezy badawcze:

Hipoteza 1: Natężenie wymiarów jakości życia w pierwszych miesiącach życia małżeńskiego może przybierać na sile w związkach wysoko oceniających jakość swojego narzeczeństwa.

Hipoteza 2: Style przywiązaniowe zachowują swoje natężenie reprezentowane w narzeczeństwie także w małżeństwie.

Hipoteza 3: Style przywiązania wśród nupturientów pozwalają prognozować jakość związku narzeczeńskiego/malżeńskiego.

Do weryfikacji powyższych hipotez badawczych wykorzystano cztery standaryzowane narzędzia psychologiczne. Wszystkie zastosowane kwestionariusze spełniają kryteria psychometryczne, takie jak: trafność, rzetelność, standaryzacja.

A) Kwestionariusz Stylów Przywiązaniowych (KSP) Mieczysława Plopy. Kwestionariusz przeznaczony jest do badania osób posiadających doświadczenie bycia w bliskim związku²². Składa się z 24 stwierdzeń (po 8 stwierdzeń dla każdego stylu: bezpiecznego, lękowo-ambiwalentnego oraz unikowego)²³.

B) Kwestionariusz Mierzenie Miłości (KMM) Roberta Sternberga. Miłość ujmowana jest w kategoriach trzech składników: intymność, namiętność i zobowiązanie²⁴. Składniki te zostały zaprezentowane w niniejszym artykule w części teoretycznej. Kwestionariusz służy do badania kobiet i mężczyzn będących w bliskim związku partnerskim. Narzędzie badawcze składa się z 21 stwierdzeń.

C) Kwestionariusz Komunikacji Małżeńskiej (KKM) Marii Kaźmierczak i Mieczysława Plopy. Metoda pozwala na określenie trzech wymiarów komunikacji partnerskiej: wsparcia, zaangażowania, deprecjacji. Te trzy wymiary badane osoby oceniają u samych siebie oraz u partnera. Wsparcie – wskazuje na

²² Por. M. Plopa, *Kwestionariusz Stylów Przywiązaniowych (KSP)*. Podręcznik, Warszawa 2008, s. 5–9.

²³ Zob. tamże, s. 22–23.

²⁴ R. J. Sternberg, *A triangular theory of love*, „Psychological Review” 2 (1986), s. 119–135; zob. także B. Wojciszke, *Mierzenie miłości – Skale Namiętności, Intymności i Zobowiązania*, „Przegląd Psychologiczny” (1995) nr 1–2, s. 215–216.

szacunek, docenianie podejmowanych wysiłków, interesowanie się potrzebami i problemami, aktywne uczestniczenie we wspólnym rozwiązywaniu tychże problemów. Zaangażowanie – wskazuje na zdolność tworzenia klimatu obopólnego zrozumienia i bliskości, wyrażania i okazywania sobie uczuć, zauważania i podkreślania wartości partnera. Deprecjacja – oznacza wyrażanie agresji wobec współmałżonka, dążenie do zdominowania i kontrolowania, nieuszanowanie godności. Kwestionariusz składa się z 30 stwierdzeń.

D) Zmodyfikowana Skala Jakości Związku Małżeńskiego (ZSJZM) Marii Ryś. Podstawą teoretyczną niniejszej skali jest teoria Roberta A. Lewisa i Grahama B. Spaniera dotycząca jakości oraz trwałości małżeństwa. Autorzy ci definiują pojęcie jakości małżeństwa jako „subiektywną ocenę związku pary małżeńskiej z uwzględnieniem pewnej liczby wymiarów i ocen”²⁵. Autorka skali wskazała czterdzieści aspektów wzajemnych relacji małżonków warunkujące wysoką jakość związku małżeńskiego²⁶.

Powyższe narzędzia badawcze zostały wykorzystane do mierzenia zmiennych niezależnych oraz zależnych w grupie narzeczonych i później powtórnie w tej samej grupie małżonków. Poniższa tabela (nr 1) zawiera zestawienie zmiennych zastosowanych w skonstruowanym projekcie badawczym.

Tabela 1. Zmienne niezależne oraz zmienne zależne w modelu badawczym dotyczącym związków: style przywiązaniowe oraz psychologiczne uwarunkowania jakości narzeczeństwa/małżeństwa

Zmienne niezależne	Zmienne zależne
A) style przywiązaniowe narzeczonego bezpieczny unikowy lękowo-ambiwalentny	a) rozumienie miłości namiętność intymność zobowiązanie
	b) komunikacja narzeczeńska własna wsparcie zaangażowanie deprecjacja
B) style przywiązaniowe narzeczonej bezpieczny unikowy lękowo-ambiwalentny	c) komunikacja narzeczeńska partnera wsparcie zaangażowanie deprecjacja
	d) jakość związku narzeczeńskiego/małżeńskiego

²⁵ G. B. Spanier, R. A. Lewis, *Marital Quality...*, art. cyt., s. 825–839.

²⁶ Zob. M. Ryś, *Zmodyfikowana Skala...*, dz. cyt., s. 3–4.

W procedurze badawczej zastosowano model korelacyjno-regresyjny, współczynnik korelacji liniowej r Pearsona oraz test istotności różnic t Studenta.

W badaniach brały udział pary małżeńskie żyjące razem (46 par). Małżonkowie w dziewięciu przypadkach (20% całej grupy) mieszkają wraz z rodzicami, natomiast trzydzieści siedem par (80% badanych) mieszka samodzielnie. Czterdzieści cztery pary małżeńskie mieszkają w miastach, natomiast dwie pary w wioskach województwa zachodniopomorskiego. Spośród wszystkich badanych par małżeńskich trzydzieści dwie pary w narzeczeństwie mieszkały razem (69,5% całej grupy), natomiast czternaście par (30,5% całej grupy) swoje narzeczeństwo przeżywało mieszkając oddzielnie.

Trzydzieści badanych par małżeńskich (28% całej grupy) posiada potomstwo (jedno lub dwoje dzieci), kolejne pięć par (11% całości) oczekuje na narodziny dziecka, natomiast dwadzieścia osiem par małżeńskich (61% całości) nie posiada jeszcze potomstwa.

Mężowie posiadają stałe lub dorywcze zatrudnienie w czterdziestu pięciu przypadkach (98% całej grupy), natomiast kobiet pracujących na stałe lub dorywczo jest czterdzieści jeden (89% całości). Osób bezrobotnych wśród mężczyzn jest jedna, natomiast wśród kobiet pięć.

Między małżonkami pojawiają się bardzo nieliczne konflikty. Zdaniem mężczyzn i kobiet istnieje duża zbieżność tychże ocen. W badanych małżeństwach istnieje duża zgodność w kwestiach związanych z praktykami religijnymi. Zarówno mężczyźni, jak też żony stwierdzili, że różnią się w badanej kwestii bardzo mocno lub mocno w ośmiu przypadkach (18%). Ponad 80% badanych osób stwierdziło, że w kwestii praktyk religijnych nie ma różnic lub są one bardzo niewielkie. Niemalże wszyscy badani zgodnie stwierdzają, że realizują swoje plany, zamiary, ustalenia podejmowane w narzeczeństwie. Podobnie bardzo zgodnie i z bardzo dużym natężeniem badane pary małżeńskie potwierdzają, że w ich związkach małżeńskich istnieje silne wzajemne współrozumienie (96% wszystkich badanych), silne wzajemne współodczuwanie (98% wszystkich badanych) oraz silne wzajemne współdziałanie (98% wszystkich badanych). Wszyscy badani ocenili swoje narzeczeństwo oraz małżeństwo jako związek o wysokiej lub bardzo wysokiej jakości.

3. Jakość związku narzeczeńskiego oraz małżeńskiego – wyniki badań podłużnych²⁷

Prezentacja poszczególnych wyników w kolejnych tabelach nawiązuje do postawionych hipotez badawczych. Interpretacja wyników będzie prezentowana

²⁷ Niniejszy fragment artykułu dotyczący prezentacji wyników badań własnych oraz ich interpretacji został zaprezentowany we wcześniejszej publikacji w wersji poszerzonej

w aspekcie ilościowym oraz jakościowym. W niniejszym artykule prezentowane są tylko wyniki istotne statystycznie, które pojawiły się w jakimkolwiek powiązaniu zmiennych. Tabela nr 2 ukazuje różnice uzyskane w badaniach dotyczących poszczególnych wymiarów jakości życia wśród narzeczonych/małżonków.

Tabela 2. Wyniki testu *t* Studenta w zakresie wymiarów jakości życia narzeczeńskiego/małżeńskiego w całych badanych grupach oraz wśród mężczyzn i kobiet

Wymiary jakości życia w związku	Narzeczeństwo cała grupa		Małżeństwo cała grupa		Test <i>t</i>		
	M	SD	M	SD	<i>t</i>	df	<i>p</i>
namiętność	5,58	0,83	5,92	0,78	-3,89	91	0,000***
zobowiązanie	5,76	0,59	5,91	0,66	-2,14	91	0,034*
jakość związku	4,18	0,31	4,58	0,26	12,51	91	0,000***
wymiary jakości życia w związku	narczeczeni		mężowie		test <i>t</i>		
	m	sd	m	sd	<i>t</i>	df	<i>p</i>
namiętność	5,74	0,72	6,09	0,69	-3,00	45	0,004**
zobowiązanie	5,80	0,59	6,03	0,61	-2,47	45	0,017*
jakość związku	4,17	0,32	4,59	0,27	-8,72	45	0,000***
wymiary jakości życia w związku	narczeczone		żony		test <i>t</i>		
	m	sd	m	sd	<i>t</i>	df	<i>p</i>
wsparcie własne	4,45	0,34	4,56	0,34	-2,05	45	0,045*
namiętność	5,43	0,90	5,74	0,83	-2,49	45	0,016*
jakość związku	4,20	0,29	4,58	0,26	-8,97	45	0,000***

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

W całej badanej grupie trzy spośród dziesięciu wymiarów jakości narzeczeństwa/małżeństwa, uzyskały różne nasilenie wśród narzeczonych i małżonków.

i bardziej szczegółowej: S. Bukalski, *Jakość związku narzeczeńskiego i małżeńskiego. Badania podłużne w perspektywie teorii przywiązania*, [w:] *Teoria przywiązania i jakość więzi. Analizy empiryczne*, red. S. Bukalski, Szczecin 2012, s. 193–233.

Pierwsza różnica dotyczy wyniku w skali namiętności ($t = -3,89; p < 0,001$). Wartość w tym wymiarze wskazuje, iż małżonkowie, zadowoleni ze swych relacji w narzeczeństwie, w pierwszych latach małżeństwa ujawniają bardzo wysokie natężenie romantycznych uczuć, wykazują wobec siebie silne pożądanie seksualne, nasilone pozytywne emocje, pragnienie bliskości partnera, poszukują bliskości fizycznej. Ten przejaw miłości małżeńskiej – tak bardzo nasilony i umacniający więzi małżeńskie w pierwszych miesiącach związku – w całej badanej grupie może mieć związek z faktem, iż ponad 30% badanych swoje narzeczeństwo przeżywało, mieszkając oddzielnie. Doświadczanie bliskości fizycznej w małżeństwie mogło więc rzutować na udzielane odpowiedzi w kwestii badanego aspektu miłości.

Druą różnica dotyczy również aspektu miłości. Jest nim zobowiązanie ($t = -2,14; p < 0,001$). Tu również małżonkowie wykazują się większym nasileniem tego aspektu miłości, niż było to w narzeczeństwie. Uzyskany wynik oznacza, że małżonkowie podejmują świadomy wysiłek, by umacniać związek. Wzrost pozytywnych myśli, uczuć, zachowań prowadzi do polepszenia jakości związku poprzez aspekt miłości małżeńskiej. Ten komponent miłości wzmacniany już od początku trwania związku ma istotne znaczenie dla zarówno dla jakości, jak i stabilności małżeństwa.

Trzecia różnica istotna statystycznie dotyczy skali jakości związku. Nup-turienci wykazujący się wysoką jakością związku w narzeczeństwie wskazują, że jakość ich związku małżeńskiego jest jeszcze wyższa ($t = -12,51; p < 0,001$). Wynik w tym wymiarze wskazuje, iż małżonkowie wykazują wysokie przystosowanie, zadowolenie, powodzenie, szczęście, integrację i komunikację. Czynniki, dzięki którym małżonkowie wysoko oceniają swój związek, to: predyspozycje osobowościowe, wzory wyniesione z domu, zadowolenie ze stylu życia w małżeństwie, odpowiedni status społeczny i ekonomiczny, zadowolenie małżonków z ich wzajemnych interakcji, podział i wypełnienie ról, gratyfikacje uczuciowe, wzajemne zaakceptowanie, zdolność okazywania uczuć, wzajemny szacunek, poczucie szczęścia w małżeństwie, satysfakcja z pożycia seksualnego, wzajemna tolerancja, zadowolenie z udziału współmałżonka w pracach domowych, podobieństwo pod względem przekonań i praktyk religijnych, zgodność w podejściu do spraw materialnych, zaakceptowanie zainteresowań współmałżonka, zgodność charakterów, zdolność rozwiązywania konfliktów, zakres wspólnych tematów rozmów, znajomość płodności małżeńskiej, świadomość jedności małżeńskiej, zbieżność w postawach rodzicielskich, wzajemna życzliwość, wzajemna szczerść, zgodność w wyborze ważnych norm moralnych, wiara w to, że wzajemna miłość będzie się rozwijała, świadomość, że na współmałżonka zawsze można liczyć, zaufanie do współmałżonka, wzajemna wierność i wzajemna otwartość²⁸.

²⁸ Zob. M. Ryś, *Jakość i trwałość małżeństwa. Propozycja skali*, „Problemy Rodziny” (1994) nr 4, s. 19–24.

W grupie mężczyzn wyniki istotne statystycznie dotyczą tych samych wymiarów jakości narzeczeństwa/małżeństwa co w całej badanej grupie, choć poziom istotności jest nieco niższy. Różnice istotne statystycznie dotyczą więc wyników w skalach: namiętności ($t = -3,00$; $p < 0,01$), zobowiązania ($t = -2,47$; $p < 0,05$) oraz jakości związku ($t = -8,72$; $p < 0,001$).

W grupie kobiet wyniki istotne statystycznie dotyczące wymiarów jakości narzeczeństwa i małżeństwa nieco różnią się od wyników mężczyzn. Zasadnicza różnica dotyczy skali wsparcia własnego ($t = -2,05$; $p < 0,05$). Jedynie wśród kobiet ten wynik był o wiele wyższy w małżeństwie niż w narzeczeństwie. Żony w przeciwieństwie do narzeczonych okazują swoim mężom większy szacunek, bardziej doceniają ich wysiłki, interesują się bardziej ich potrzebami i problemami. Troska o partnera przejawia się w sprawach dnia codziennego. Ten aspekt komunikacji interpersonalnej ze strony żon można uznać za podnoszący jakość małżeństwa. Dwie kolejne skale dotyczące namiętności ($t = -2,49$; $p < 0,05$) oraz jakości związku ($t = -8,97$; $p < 0,001$) są zbieżne z wynikami mężczyzn oraz całej badanej grupy.

Kolejną grupą wyników, którą badano w narzeczeństwie i małżeństwie, były style przywiązania między stronami związków. Różnice uchwycone na drodze analiz statystycznych przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Wyniki testu t Studenta w zakresie skal Kwestionariusza Stylów Przywiązaniowych w narzeczeństwie/małżeństwie w całych badanych grupach oraz wśród mężczyzn i kobiet

Styl przywiązaniowy	Narzeczeństwo cała grupa		Małżeństwo cała grupa		Test t		
	M	SD	M	SD	t	df	p
lękowo-ambiwalentny	2,67	1,06	2,42	0,93	2,75	91	0,007**
styl przywiązaniowy	narzeczeni		mężowie		test t		
	m	sd	m	sd	t	df	p
styl przywiązaniowy	narzeczone		żony		test t		
	m	sd	m	sd	t	df	p
lękowo-ambiwalentny	2,81	1,13	2,45	1,00	2,76	45	0,008**

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Zbadane różnice w nasileniu stylów przywiązaniowych wykazały jeden styl przywiązaniowy, który zmienił swoje natężenie. Jest nim pozabezpieczny styl lękowo-ambiwalentny. Choć pojawia się on w całej badanej grupie, to na jego natężenie wpływa zasadniczo wynik uzyskany przez kobiety. W całej grupie wynosi on ($t = 2,75; p < 0,01$), w grupie kobiet ($t = 2,76; p < 0,01$). Można więc stwierdzić, iż żony wykazują zdecydowanie mniejszy niepokój o trwałość związku, niż ujawniały go w narzeczeństwie. Po zawarciu ślubu kobiety, których jakość narzeczeństwa był wysoka, w jeszcze mniejszym stopniu niepokoją się możliwością utraty partnera. Lękowo-ambiwalentny styl przywiązania charakteryzuje się także zamartwianiem się, że partner może poszukiwać alternatywnych relacji z powodu braku satysfakcji ze związku. Uzyskane wyniki wskazują, że takie zamartwianie się żonom towarzyszy w zdecydowanie mniejszym stopniu, niż towarzyszyło im jako narzeczonym. Pozostałe wyniki nie wykazują różnic istotnych statystycznie, a to oznacza, że konkretne style przywiązaniowe reprezentowane przez małżonków są zbieżne z tymi, które były reprezentowane w narzeczeństwie.

Kolejną analizą statystyczną jest poszukiwanie związków korelacyjnych pomiędzy stylami przywiązaniowymi, a wymiarami jakości życia narzeczeńskiego/małżeńskiego (tabela 4).

Tabela 4. Wyniki korelacji r Pearsona pomiędzy skalami Kwestionariusza Stylów Przywiązaniowych a wymiarami jakości życia narzeczeńskiego/małżeńskiego w całej badanej grupie (mężczyźni oraz kobiety)

Wymiary jakości życia narzeczeńskiego (cała grupa)	Styl przywiązaniowy		
	bezpieczny	unikowy	lękowo-ambiwalentny
namiętność	0,09	-0,07	0,20*
intymność	0,50***	-0,34***	-0,26**
zobowiązanie	0,26*	-0,32**	-0,04
wsparcie własne	0,23*	-0,08	-0,11
zaangażowanie własne	0,21*	-0,14	-0,06
deprecjacja własna	-0,24*	0,19	0,24*
wsparcie partnera	0,48***	-0,32**	-0,23*
zaangażowanie partnera	0,33***	-0,22*	-0,20*
deprecjacja partnera	-0,21*	0,14	0,14
jakość związku	0,34***	-0,28**	-0,23*

wymiary jakości życia małżeńskiego (cała grupa)	styl przywiązaniowy		
	bezpieczny	unikowy	lękowo- ambiwalentny
namiętność	0,32**	-0,37***	0,05
intymność	0,46***	-0,39***	-0,32**
zobowiązanie	0,29**	-0,46***	-0,18
wsparcie własne	0,31**	-0,26*	-0,09
zaangażowanie własne	0,38***	-0,34***	-0,14
deprecjacja własna	-0,27**	0,25*	0,20*
wsparcie partnera	0,35***	-0,29**	-0,31**
zaangażowanie partnera	0,28**	-0,11	-0,33***
deprecjacja partnera	-0,30**	0,26**	0,33***
jakość związku	0,40***	-0,29**	-0,40***
wymiary jakości życia narzeczeńskiego (mężczyźni)	styl przywiązaniowy		
	bezpieczny	unikowy	lękowo- ambiwalentny
namiętność	0,19	-0,05	0,24
intymność	0,44**	-0,37**	-0,30*
zobowiązanie	0,26	-0,38**	-0,13
deprecjacja własna	-0,22	0,13	0,29*
wsparcie partnera	0,49***	-0,37**	-0,16
zaangażowanie partnera	0,37**	-0,20	-0,04
jakość związku	0,34*	-0,28*	-0,24
wymiary jakości życia małżeńskiego (mężczyźni)	styl przywiązaniowy		
	bezpieczny	unikowy	lękowo- ambiwalentny
namiętność	0,53***	-0,43**	0,12
intymność	0,52***	-0,56***	-0,17
zobowiązanie	0,49***	-0,63***	-0,22
wsparcie własne	0,37**	-0,39**	-0,00
zaangażowanie własne	0,50***	-0,47***	-0,08

wymiary jakości życia małżeńskiego (mężczyźni)	styl przywiązaniowy		
	bezpieczny	unikowy	lękowo- ambiwalentny
wsparcie partnera	0,41**	-0,41**	-0,05
zaangażowanie partnera	0,30*	-0,24	-0,11
deprecjacja partnera	-0,27	0,41**	0,29*
jakość związku	0,49***	-0,45***	-0,23
wymiary jakości życia narzeczeńskiego (kobiety)	styl przywiązaniowy		
	bezpieczny	unikowy	lękowo- ambiwalentny
intymność	0,56***	-0,34*	-0,28*
wsparcie własne	0,45**	-0,23	-0,18
zaangażowanie własne	0,31*	-0,27	-0,13
deprecjacja własna	-0,30*	0,25	0,16
wsparcie partnera	0,46***	-0,24	-0,29*
zaangażowanie partnera	0,27	-0,27	-0,38**
jakość związku	0,33*	-0,31*	-0,25
wymiary jakości życia małżeńskiego (kobiety)	styl przywiązaniowy		
	bezpieczny	unikowy	lękowo- ambiwalentny
namiętność	0,26	-0,37**	0,01
intymność	0,40**	-0,15	-0,47***
zobowiązanie	0,22	-0,30*	-0,15
deprecjacja własna	-0,32*	0,09	0,29*
wsparcie partnera	0,31*	-0,17	-0,51***
zaangażowanie partnera	0,16	0,07	-0,55***
deprecjacja partnera	-0,29*	0,02	0,40**
jakość związku	0,33*	-0,06	-0,55***

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Rozumienie miłości w narzeczeństwie/małżeństwie – namiętność

Wynik namiętności wśród narzeczonych skorelowany jest jedynie z lękowo-ambiwalentnym stylem przywiązania na poziomie istotnym statystycznie ($r = 0,20$; $p < 0,05$). Nasilenie tego pozabezpiecznego stylu przywiązania współistnieje z wysokim wynikiem namiętności. Procedura korelacyjna dokonana w małżeństwie pokazuje, iż wynik namiętności koreluje ze stylem bezpiecznym dodatnio ($r = 0,32$; $p < 0,01$), natomiast ze stylem unikowym ujemnie ($r = -0,37$; $p < 0,001$). Wysoki wynik stylu bezpiecznego łączy się więc ze wzrostem namiętności wśród małżonków, natomiast nasilenie stylu unikowego badany wymiar miłości bardzo mocno obniża.

W grupie mężczyzn w narzeczeństwie badany wymiar miłości nie ma żadnego związku istotnego statystycznie, natomiast sytuacja zmienia się zdecydowanie w małżeństwie. Wzrost stylu bezpiecznego łączy się z wysokim wynikiem namiętności ($r = 0,53$; $p < 0,001$), natomiast nasilenie stylu unikowego bardzo obniża wynik namiętności ($r = -0,43$; $p < 0,01$).

W grupie kobiet analizowane wyżej związki są dużo słabsze. Dwie badane zmienne nie korelują w narzeczeństwie na poziomie istotnym statystycznie, natomiast w małżeństwie wzrost stylu unikowego ma związek z niską namiętnością ($r = -0,37$; $p < 0,01$).

Rozumienie miłości w narzeczeństwie/małżeństwie – intymność

Wszystkie współczynniki korelacji stylów przywiązania oraz intymności wykazują zależności istotne statystycznie w każdym wymiarze przywiązania w całej badanej grupie oraz wśród mężczyzn. Tak dzieje się zarówno w narzeczeństwie, jak i w małżeństwie. Natomiast wśród kobiet pojawiły się trzy zależności istotne statystycznie w narzeczeństwie oraz dwie zależności spośród trzech możliwych w małżeństwie.

Korelacja stylu bezpiecznego z intymnością we wszystkich przypadkach jest dodatnia, co wskazuje, iż natężenie przywiązania w tym wymiarze przekłada się na nasilenie intymności. Przeciwna sytuacja pojawia się w korelacjach ze stylem unikowym oraz stylem lękowo-ambiwalentnym, a to oznacza, że podwyższone wyniki w obu pozabezpieczonych stylach przywiązaniowych łączą się z obniżonym wynikiem intymności. Poszczególne korelacje w całej badanej grupie w narzeczeństwie wyglądają następująco: ze stylem bezpiecznym ($r = 0,50$; $p < 0,001$), ze stylem unikowym ($r = -0,34$; $p < 0,001$), ze stylem lękowo-ambiwalentnym ($r = -0,26$; $p < 0,01$). Natomiast w małżeństwie pojawiły się korelacje: ze stylem bezpiecznym ($r = 0,46$; $p < 0,001$), ze stylem unikowym ($r = -0,39$; $p < 0,001$), ze stylem lękowo-ambiwalentnym ($r = -0,32$; $p < 0,01$).

W grupie mężczyzn analizowane związki korelacyjne w narzeczeństwie wyglądają następująco: intymności ze stylem bezpiecznym ($r = 0,44$; $p < 0,01$), ze sty-

lem unikowym ($r = -0,37; p < 0,01$), ze stylem lękowo-ambiwalentnym ($r = -0,30; p < 0,05$). Sytuacja zmienia się nieco w małżeństwie. Powyższe związki intymności dotyczą dwóch stylów: bezpiecznego ($r = 0,52; p < 0,001$) oraz unikowego ($r = -0,56; p < 0,001$).

W grupie kobiet powyższe związki korelacyjne prezentują się podobnie jak w całej badanej grupie co do kierunków, ale inaczej co do istotności. Korelacje intymności z poszczególnymi stylami w narzeczeństwie wynoszą: ze stylem bezpiecznym: ($r = 0,56; p < 0,001$), ze stylem unikowym: ($r = -0,34; p < 0,05$), ze stylem lękowo-ambiwalentnym: ($r = -0,28; p < 0,05$). W małżeństwie wyniki kobiet nieco się zmieniają. Związek intymności ze stylami przywiązaniowymi wygląda następująco: ze stylem bezpiecznym: ($r = 0,40; p < 0,001$), ze stylem lękowo-ambiwalentnym: ($r = -0,47; p < 0,001$). Brak natomiast związku ze stylem unikowym.

Rozumienie miłości w narzeczeństwie/małżeństwie – zobowiązanie
Związki korelacyjne kolejnego wymiaru miłości wskazują, że zobowiązanie wykazuje zdecydowanie silniejszą korelację w całej badanej oraz w grupie mężczyzn niż w grupie kobiet oraz współwystępuje z dwoma skalami przywiązaniowymi. Wśród nupturientów korelacja zobowiązania ze stylem bezpiecznym wynosi: ($r = 0,26; p < 0,05$), oraz stylem unikowym ($r = -0,32; p < 0,01$). W małżeństwie te dwa wyróżnione związki zdecydowanie przybierają na sile. Korelacje wynoszą wówczas: ze stylem bezpiecznym wynosi ($r = 0,29; p < 0,01$), natomiast ze stylem unikowym ($r = -0,46; p < 0,001$).

W grupie mężczyzn w narzeczeństwie wynik zobowiązania koreluje na poziomie istotnym statystycznie jedynie ze skalą stylu unikowego ($r = -0,38; p < 0,01$). Zdecydowanie silniejsze są związki zobowiązania ze stylami przywiązaniowymi w małżeństwie. I tak ze stylem bezpiecznym wynosi ($r = 0,49; p < 0,001$), natomiast ze stylem unikowym ($r = -0,63; p < 0,001$).

W grupie kobiet w narzeczeństwie zobowiązanie nie wykazuje żadnego istotnego związku z jakimkolwiek stylem przywiązania. Sytuacja zmienia się nieco w małżeństwie. Wśród żon istnieje jeden związek istotny statystycznie: pomiędzy zobowiązaniem a stylem unikowym ($r = -0,30; p < 0,001$).

Jakościowa interpretacja wskazuje, że w poszczególnych grupach (cała badana grupa, mężczyźni, kobiety) oraz w poszczególnych stylach przywiązaniowych (bezpieczny, unikowy, lękowo-ambiwalentny) istnieją zbieżne związki. Nasilony styl bezpieczny przywiązania oraz obniżone style pozabezpieczne korelują z nasilonymi uczuciami i działaniami rodzącymi bliskość i wzajemną zależność nupturientów od siebie, poczucie bliskości, okazywanie sobie wzajemnej troski i zaufania. Działania narzeczonych zmierzają ku przekształceniu aktualnej miłosnej relacji w trwały związek. Wyniki uzyskane przez pary wy-

soko oceniające swoje narzeczeństwo ujawniły swoje wyższe natężenie w małżeństwie. Zwłaszcza natężenie zobowiązania wskazuje na świadome działania zmierzające do umacniania więzi małżeńskich.

Komunikacja narzeczeńska/małżeńska – wsparcie własne

W okresie narzeczeństwa badany wymiar komunikacji interpersonalnej wykazuje niewielkie powiązania ze stylami przywiązaniowymi. W całej badanej grupie wsparcie własne koreluje jedynie z bezpiecznym stylem przywiązaniowym i wykazuje dodatni kierunek korelacji ($r = 0,23$; $p < 0,05$). W małżeństwie natomiast korelacja tych samych zmiennych jest silniejsza ($r = 0,31$; $p < 0,01$) oraz pojawia się drugi związek istotny statystycznie: ze stylem unikowym ($r = -0,26$; $p < 0,05$). Wyróżnione korelacje wskazują, że nasilony styl bezpieczny współwystępuje z wysokim wsparciem okazywanym partnerowi w związku, natomiast wysoki wynik stylu unikowego odpowiada niskiemu zaangażowaniu we wspieranie partnera związku narzeczeńskiego i później małżeńskiego.

Mężczyźni w narzeczeństwie nie osiągnęli wyników, które pozwoliłyby wskazać związki istotne statystycznie pomiędzy wsparciem własnym a stylem przywiązaniowym. Natomiast w małżeństwie wsparcie własne łączy się z dwoma stylami przywiązaniowymi na poziomie istotnym statystycznie. Wzrostowi stylu bezpiecznego (dodatni kierunek korelacji) towarzyszy wzrost wsparcia własnego ($r = 0,37$; $p < 0,01$), a niskim wynikiem w stylu unikowym (ujemny kierunek korelacji) towarzyszy wzrost wsparcia własnego wobec partnera związku ($r = -0,39$; $p < 0,01$).

W grupie kobiet korelacja na poziomie istotnym statystycznie w narzeczeństwie występuje tylko z jednym stylem: stylem bezpiecznym ($r = 0,45$; $p < 0,01$). W małżeństwie wsparcie własne ze strony żon nie występuje na takim poziomie, by ocenić je jako istotne statystycznie.

Wysoki wynik stylu bezpiecznego wśród mężczyzn w małżeństwie oraz niski w stylu pozabezpiecznym wskazuje na postawy szacunku okazywanego partnerce we wszystkich sytuacjach dnia codziennego poprzez docenianie jej wysiłków, przejawianie zainteresowania problemami czy potrzebami, a także aktywne uczestnictwo w procesie wspólnego rozwiązywania owych problemów.

Komunikacja narzeczeńska/małżeńska – zaangażowanie własne

Związki korelacyjne kolejnego wymiaru komunikacji interpersonalnej (zaangażowanie własne) pojawiają się na poziomie istotnym statystycznie jedynie w kilku przypadkach w narzeczeństwie oraz zdecydowanie częściej i silniej w małżeństwie.

W całej badanej grupie kobiet korelacja zaangażowania własnego ze stylem bezpiecznym została wyróżniona w narzeczeństwie. Korelacja ta wykazu-

je kierunek dodatni ($r = 0,21$; $p < 0,05$), co oznacza, że gdy wzrasta wynik stylu bezpiecznego, wówczas pojawia się nasilone zaangażowanie wobec partnera związku. W małżeństwie ten sam związek zmiennych jest zdecydowanie silniejszy ($r = 0,38$; $p < 0,001$). Występuje także ujemna korelacja ze stylem unikowym ($r = -0,34$; $p < 0,001$), która informuje, że wysoki wynik stylu lękowego obniża zaangażowanie własne.

W grupie mężczyzn korelacja na poziomie istotnym statystycznie nie pojawia się w narzeczeństwie. Bardzo silne związki korelacyjne występują w małżeństwie: ze stylem bezpiecznym ($r = 0,50$; $p < 0,001$) oraz ze stylem unikowym ($r = -0,47$; $p < 0,001$).

Wśród kobiet korelacja stylu bezpiecznego z zaangażowaniem własnym w narzeczeństwie jest zbieżna z wynikiem całej grupy. Kierunek korelacji jest dodatni ($r = 0,31$; $p < 0,05$). W małżeństwie natomiast ten związek korelacyjny już nie pojawia się na poziomie istotnym statystycznie.

Jakościowa interpretacja powyższych zależności pozwala stwierdzić, iż wysoki wynik w stylu bezpiecznym wśród kobiet w narzeczeństwie oznacza umiejętność tworzenia atmosfery wzajemnego zrozumienia i bliskości. Mężczyźni takie zachowania komunikacyjne podejmują w małżeństwie. Tworzona atmosfera interpersonalna dokonuje się poprzez okazywanie sobie uczuć, podkreślanie wyjątkowości i ważności partnera, podejmowanie wysiłku, aby zapobiegać konfliktom.

Komunikacja narzeczeńska/małżeńska – deprecjacja własna

Trzecim wymiarem komunikacji interpersonalnej pomiędzy nupturientami i małżonkami jest deprecjacja własna. Wśród narzeczonych pojawiają się dwa związki istotne statystycznie: ze stylem bezpiecznym ujemny kierunek korelacji ($r = -0,24$; $p < 0,05$) oraz ze stylem lękowo-ambiwalentnym dodatni kierunek korelacji ($r = 0,24$; $p < 0,05$). Obniżonemu wynikowi bezpiecznego stylu przywiązania towarzyszy wzrost deprecjacji własnej, czyli zachowań dominujących wobec partnera związku. Z kolei korelacja ze stylem pozabezpiecznym wskazuje, iż wzrost stylu lękowo-ambiwalentnego oznacza nasiloną deprecjację wobec partnera. W małżeństwie wspomniane zależności są silniejsze. Pojawia się także trzeci styl przywiązania, który koreluje dodatnio na poziomie istotnym statystycznie. Deprecjacja własna koreluje więc ze stylem bezpiecznym ($r = -0,27$; $p < 0,01$), stylem unikowym ($r = 0,25$; $p < 0,05$) oraz stylem lękowo-ambiwalentnym ($r = 0,20$; $p < 0,05$).

W grupie mężczyzn deprecjacja własna okazywana partnerce w narzeczeństwie koreluje dodatnio jedynie ze stylem lękowo-ambiwalentnym ($r = 0,29$; $p < 0,05$). Wzrost tego pozabezpiecznego stylu przywiązania wiąże się ze wzrostem deprecjacji wśród mężczyzn. W małżeństwie charakter wzajemnych związków

ków stylów przywiązania i deprecjacji własnej ulega zmianie. Korelacje badanego wymiaru komunikacji dotyczą stylu bezpiecznego ($r = -0,34; p < 0,05$) oraz stylu unikowego ($r = 0,38; p < 0,01$). Niski wynik stylu bezpiecznego oraz podwyższony unikowego współwystępują z wysokim wynikiem deprecjacji okazywanej wobec żony.

W grupie kobiet analizowany wymiar komunikacji interpersonalnej jest słabszy niż wśród mężczyzn. Korelacje na poziomie istotnym statystycznie zarówno w narzeczeństwie, jak i w małżeństwie występują ze stylem bezpiecznym i posiadają kierunek ujemny – narzeczeństwo: ($r = -0,30; p < 0,05$), małżeństwo: ($r = -0,32; p < 0,05$). Jest jeszcze związek korelacyjny ze stylem lękowo-ambiwalentnym w małżeństwie ($r = 0,29; p < 0,05$). Nie występuje on jednak w narzeczeństwie.

Kierunki korelacji we wszystkich badanych grupach są zbieżne z przyjętymi założeniami teoretycznymi. Jakościowa interpretacja uzyskanych związków korelacyjnych oznacza, iż niski wynik stylu bezpiecznego oraz wysokie wyniki stylu lękowo-ambiwalentnego wskazują na osobę, która przejawia chęć zdominowania i kontrolowania działań partnera, narzuca swoje zdanie partnerowi, wyraża agresję wobec partnera, nie szanuje jego godności.

Komunikacja narzeczeńska/małżeńska – wsparcie partnera

Kolejnym wymiarem komunikacji pomiędzy nupturientami jest wsparcie ze strony partnera związku. Wyniki uzyskane w okresie narzeczeństwa wskazują, że wszystkie style przywiązania w całej badanej grupie korelują ze sobą na poziomie istotnym statystycznie. Dodatnia korelacja wsparcia partnera ze stylem bezpiecznym oraz ujemne kierunki korelacji ze stylami pozabezpiecznymi wskazują, że wysokie wyniki uzyskiwane we wsparciu ze strony partnera związku łączą się z wysokim wynikiem stylu bezpiecznego oraz niskimi wynikami stylu unikowego oraz lękowo-ambiwalentnego. Poszczególne korelacje wsparcia partnera: ze stylem bezpiecznym ($r = 0,48; p < 0,001$), ze stylem unikowym ($r = -0,32; p < 0,01$) oraz ze stylem lękowo-ambiwalentnym ($r = -0,23; p < 0,05$).

W małżeństwie wszystkie korelacje na poziomie istotnym statystycznie zostały powtórzone (kierunki korelacji oraz konkretne skale), przy czym są one nieco silniejsze niż w narzeczeństwie. Wsparcie ze strony partnera: ze stylem bezpiecznym ($r = 0,35; p < 0,001$), ze stylem unikowym ($r = -0,29; p < 0,01$) oraz ze stylem lękowo-ambiwalentnym ($r = -0,31; p < 0,01$).

W grupie mężczyzn wzrost wsparcia ze strony narzeczonych koreluje dodatnio ze stylem bezpiecznym ($r = 0,49; p < 0,001$) oraz ujemnie ze stylem unikowym ($r = -0,37; p < 0,01$). Te same korelacje pojawiają się w małżeństwie. Korelacja ze stylem bezpiecznym ($r = 0,41; p < 0,001$) oraz ze stylem unikowym ($r = -0,41; p < 0,001$). Kierunki korelacji wskazują, iż narzeczeni, później mężowie, którzy

charakteryzują się wysokimi wynikami w stylu bezpiecznym i niskimi w stylu unikowym, doświadczają wysokiego wsparcia ze strony swoich partnerek.

W grupie kobiet w narzeczeństwie korelacje na poziomie istotnym statystycznie pojawiają się w kontekście stylu bezpiecznego ($r = 0,46$; $p < 0,001$) oraz stylu lękowo-ambiwalentnego ($r = -0,29$; $p < 0,05$). W małżeństwie dwa wyróżnione style przywiązaniowe także łączą się z wynikiem doświadczanego wsparcia ze strony męża. Wyniki korelacji przedstawiają się następująco: ze stylem bezpiecznym ($r = 0,31$; $p < 0,05$), ze stylem lękowo-ambiwalentnym ($r = -0,51$; $p < 0,001$).

Powyższe kierunki korelacji poszczególnych stylów przywiązania oraz wsparcia partnera wskazują, że osoby reprezentujące poszczególne style w narzeczeństwie oraz małżeństwie okazują partnerowi szacunek, doceniają jego wysiłek, przejawiają zainteresowanie problemami i potrzebami partnera, troszczą się o partnera.

Komunikacja narzeczeńska/małżeńska – zaangażowanie partnera

Wyniki zaangażowania partnera w okresie narzeczeństwa w całej badanej grupie korelują na poziomie istotnym statystycznie ze wszystkimi stylami przywiązaniowymi. Wzrost wyników w analizowanym wymiarze komunikacji interpersonalnej koreluje dodatnio ze stylem bezpiecznym ($r = 0,33$; $p < 0,001$), natomiast w dwóch pozostałych stylach przywiązaniowych korelacje są ujemne: styl unikowy ($r = -0,22$; $p < 0,05$), styl lękowo-ambiwalentny ($r = -0,20$; $p < 0,05$). W małżeństwie korelacje dotyczące stylów przywiązania oraz zaangażowania partnera występują w mniejszym wymiarze. W toku analiz ujawniły się dwa związki istotne statystycznie: ze stylem bezpiecznym ($r = 0,28$; $p < 0,01$) oraz lękowo-ambiwalentnym ($r = -0,33$; $p < 0,001$).

Wśród mężczyzn w okresie narzeczeńskim oraz w życiu małżeńskim ujawniła się jedna korelacja istotna statystycznie. Wynik zaangażowania partnera koreluje ze stylem bezpiecznym w narzeczeństwie i jest na poziomie: ($r = 0,37$; $p < 0,01$), a w małżeństwie ($r = 0,30$; $p < 0,05$). Korelacje w obu badaniach mają kierunek dodatni, a to oznacza, że nasilenie wyniku w stylu przywiązania współwystępuje z wysokim wynikiem w doświadczaniu przez mężczyzn zaangażowania w komunikację ze strony narzeczonych i żon.

W grupie kobiet korelacja wyników zaangażowania partnera zarówno w narzeczeństwie, jak również w małżeństwie koreluje jedynie ze stylem lękowo-ambiwalentnym. Korelacja ta ma kierunek ujemny. Wysoki wynik pozabezpiecznego stylu przywiązania oznacza więc niskie doświadczanie zaangażowania w komunikację narzeczonego, a w dalszym życiu męża. Wynik korelacji w narzeczeństwie: ($r = -0,38$; $p < 0,01$) i w małżeństwie: ($r = -0,55$; $p < 0,001$). W powyższym zestawieniu wyników widać, że wyróżniona relacja w małżeństwie wyraźnie się nasiliła.

Osoby wykazujące się wysokimi wynikami stylu bezpiecznego i niskimi wynikami w stylach pozabezpiecznych posiadają umiejętność tworzenia atmosfery wzajemnego zrozumienia i bliskości, dostrzegają wyjątkowość i ważność partnera, budując relacje oparte na zgodzie. Nasilone wyniki stylów pozabezpiecznych wskazują na możliwe działania niepożądane we wzajemnych relacjach.

Komunikacja narzeczeńska/małżeńska – deprecjacja partnera

Deprecjacja partnera w całej badanej grupie w okresie narzeczeństwa wykazuje jeden związek istotny statystycznie. Dotyczy on bezpiecznego stylu przywiązania ($r = -0,21$; $p < 0,05$). Kierunek tej korelacji jest ujemny, czyli doświadczanie deprecjacji ze strony partnera towarzyszy osobom o słabo nasilonym stylu bezpiecznego przywiązania. W małżeństwie doświadczenie deprecjacji pojawia się w korelacji ze wszystkimi stylami przywiązania. Wzrost natężenia deprecjacji partnera koreluje z niskim wynikiem w stylu bezpiecznym ($r = -0,30$; $p < 0,01$) oraz z dwoma wysokimi wynikami w stylu unikowym ($r = 0,26$; $p < 0,01$) i w stylu lękowo-ambiwalentnym ($r = 0,33$; $p < 0,001$).

W grupie mężczyzn wynik deprecjacji ze strony partnerki nie wykazuje w narzeczeństwie żadnego związku istotnego statystycznie. Natomiast w małżeństwie pojawiają się dwie takie korelacje. Dotyczą one stylów pozabezpiecznych i posiadają dodatni kierunek, czyli nasileniu negatywnych doświadczeń w komunikacji małżeńskiej towarzyszą wysokie wyniki obu wyróżnionych stylów przywiązania. Deprecjacja partnera koreluje ze stylem unikowym ($r = 0,41$; $p < 0,01$) oraz ze stylem lękowo-ambiwalentnym ($r = 0,29$; $p < 0,05$). Kierunki korelacji potwierdzają przyjęte założenia teoretyczne.

W grupie kobiet analizowany wymiar komunikacji interpersonalnej w narzeczeństwie nie wykazuje związków istotnych statystycznie. Natomiast w małżeństwie deprecjacja partnera koreluje ze stylem bezpiecznym ($r = -0,29$; $p < 0,05$) oraz ze stylem lękowo-ambiwalentnym ($r = 0,40$; $p < 0,01$). Wzrost deprecjacji doświadczanej przez żony dotyczy osób, które wykazują się niskimi wynikami stylu bezpiecznego oraz wysokimi wynikami stylu lękowo-ambiwalentnego.

Niski wynik stylu bezpiecznego i nasilenie któregoś z wyników w stylach pozabezpiecznych oznacza dążenie do zdominowania partnera i kontrolowania jego działań oraz narzucanie swego zdania partnerowi. Takie zachowania mogą być kierowane do partnera związku lub doświadczane od partnera.

Jakość związku narzeczeńskiego i małżeńskiego

Ostatnią zmienną zależną, której korelacje ze stylami przywiazaniowymi były badane, jest jakość związku narzeczeńskiego/małżeńskiego. W całej badanej grupie związku korelacyjne tej zmiennej wśród narzeczonych dotyczą wszystkich stylów przywiązania.

W narzeczeństwie jakość związku koreluje: ze stylem bezpiecznym ($r = 0,34$; $p < 0,001$), ze stylem unikowym ($r = -0,28$; $p < 0,01$) oraz ze stylem lękowo-ambiwalentnym ($r = -0,23$; $p < 0,05$). Z kolei wzrost jakości związku małżeńskiego koreluje dodatnio ze stylem bezpiecznym ($r = 0,40$; $p < 0,001$) oraz z dwoma stylami pozabezpiecznymi ujemnie. W przypadku stylu unikowego wskaźnik korelacji wynosi ($r = -0,29$; $p < 0,01$), a w przypadku stylu lękowo-ambiwalentnego ($r = -0,40$; $p < 0,001$). Powyższe wyniki wskazują, że wzrost stylu bezpiecznego oraz niskie wyniki stylów pozabezpiecznych wiążą się ze wzrostem jakości wzajemnych relacji w narzeczeństwie. Wszystkie korelacje wyników uzyskane w małżeństwie są silniejsze niż w narzeczeństwie.

W grupie mężczyzn wzrost jakości związku narzeczeńskiego wykazuje korelacje istotne statystycznie z dwoma stylami przywiązania: dodatnio ze stylem bezpiecznym ($r = 0,34$; $p < 0,05$) oraz ujemnie ze stylem unikowym ($r = -0,28$; $p < 0,05$) i lękowo-ambiwalentnym ($r = -0,34$; $p < 0,001$). W małżeństwie wyróżnione korelacje dalej istnieją, z tym że ich siła jest większa. Wskaźniki korelacji jakości związku małżeńskiego: ze stylem bezpiecznym ($r = 0,49$; $p < 0,001$), ze stylem unikowym ($r = -0,45$; $p < 0,001$).

Wśród kobiet przeżywających swoje narzeczeństwo korelacje na poziomie istotnym statystycznie pomiędzy jakością związku a przywiązaniem występują z dwoma stylami. Pierwsza to dodatnia korelacja ze stylem bezpiecznym ($r = 0,33$; $p < 0,05$). Druga to ujemna korelacja ze stylem unikowym ($r = -0,31$; $p < 0,05$). W małżeństwie jakość związku dalej koreluje ze stylem bezpiecznym na poziomie istotności statystycznej ($r = 0,33$; $p < 0,05$), natomiast zmienia się styl pozabezpieczny. W małżeństwie pojawił się bardzo silny związek ze stylem lękowo-ambiwalentnym ($r = -0,55$; $p < 0,001$).

Kierunki korelacji we wszystkich wyróżnionych grupach i ze wszystkimi stylami przywiązaniowymi są zbieżne i jednocześnie zgodne z rozważaniami teoretycznymi. Wzrost natężenia stylu bezpiecznego koreluje z wysoką jakością związku, natomiast nasilenie wyników w obu stylach pozabezpiecznych przekłada się na współwystępowanie niższej jakości związku narzeczeńskiego i później małżeńskiego.

Refleksja końcowa

Analizy wzajemnych zależności stylów przywiązania oraz wybranych aspektów jakości związku narzeczeńskiego, a później małżeńskiego potwierdziły istnienie powyższych zależności na poziomie istotnym statystycznie. Wzrost natężenia stylu bezpiecznego oraz obniżone wyniki stylów pozabezpiecznych w narzeczeństwie przekładają się na wysoką ocenę jakości badanych związ-

ków. Odkryte zależności potwierdza w różnych aspektach literatura przedmiotu²⁹.

Badania podłużne potwierdziły, iż w doświadczeniu życiowym badanych osób istnieją wymiary jakości życia narzeczeńskiego, które odgrywają istotną rolę w ocenie późniejszej jakości życia małżeńskiego. Różnice na poziomie istotnym statystycznie wśród mężczyzn dotyczyły namiętności, zobowiązania oraz jakości związku. Inne wymiary, choć wykazały wzrost natężenia, to jednak nie miały charakteru różnic istotnych statystycznie. Badania podłużne wśród kobiet wykazały, iż wyniki wsparcia własnego, namiętności oraz jakości związku osiągnęły natężenie wyższe istotnie statystycznie w małżeństwie niż w narzeczeństwie.

Badania podłużne wykazały także, iż w grupie mężczyzn zadowolonych ze swojego związku małżeńskiego style przywiązaniowe reprezentowane w narzeczeństwie zachowały swoje nasilenie także w małżeństwie. Wyniki przeprowadzonych analiz nie wykazały różnic istotnych statystycznie w nasileniu żadnego ze stylów przywiązaniowych. Natomiast wśród kobiet pojawił się jeden wynik istotny statystycznie. Dotyczył on obniżenia – w stosunku do narzeczeństwa – natężenia stylu lękowo-ambiwalentnego w małżeństwie.

Analizy korelacyjne w narzeczeństwie potwierdzają istnienie silnych powiązań pomiędzy poszczególnymi stylami przywiązaniowymi oraz wymiarami jakości związku nupturientów: rozumieniem miłości, komunikacją interpersonalną oraz ogólną jakością związku w narzeczeństwie. W badaniach małżeńskich ujawniło się wyników istotnych statystycznie więcej wśród mężczyzn niż wśród kobiet. Styl bezpieczny najmocniej wyjaśnia jakość relacji narzeczeńskich i małżeńskich zarówno wśród mężczyzn, jak i wśród kobiet. Styl unikowy pozwala wyciągnąć więcej istotnych informacji o jakości związków wśród mężczyzn, natomiast styl lękowo-ambiwalentny – wśród kobiet. Rezultaty badań podłużnych dotyczące istotności różnic w badanych zmiennych zależnych oraz niezależnych w narzeczeństwie i małżeństwie uzasadniają postulat, aby traktować poszczególne style przywiązaniowe jako predyktory jakości związku narzeczeńskiego i małżeńskiego.

²⁹ K. Hahlweg, *Störung und Auflösung von Beziehung: Determinanten der Ehequalität und -Ehestabilität*, [w:] *Partnerwahl und Partnerschaft. Formen und Grundlagen partnerschaftlicher Beziehungen*, red. M. Amelang, H. J. Ahrens, H. W. Bierhoff, Göttingen 1991, s. 117–152; J. Engel, *Determinanten der Ehequalität und Ehestabilität: Eine fünfjährige Längsschnittstudie an heiratswilligen und jungverheirateten Paaren*, München 1997; H. L. Hammerschmidt, *Kontinuität und Veränderung in langjährigen Ehen. Ergebnisse einer empirischen Untersuchung*, München 2000.

Bibliografia

- Bowlby J., *Przywiązanie*, Warszawa 2007.
- Bukalski S., *Jakość związku narzeczeńskiego i małżeńskiego. Badania podłużne w perspektywie teorii przywiązania*, [w:] *Teoria przywiązania i jakość więzi. Analizy empiryczne*, red. S. Bukalski, Szczecin 2012, s. 193–233.
- Bukalski S., *Style przywiązaniowe nupturientów oraz inne czynniki psychologiczne jako predyktory jakości narzeczeństwa. Analiza empiryczna*, Szczecin 2013.
- Feeney J. A., Noller P., *Attachment style as a predictor of adult romantic relationships*, „Journal of Personality and Social Psychology” (1990) nr 2, s. 281–291.
- Jankowiak B., *Problematyka jakości i trwałości relacji partnerskich w teorii i badaniach*, „Przegląd Terapeutyczny” (2007) nr 3, s. 1–25.
- Kaźmierczak M., Płopa M., *Style przywiązaniowe partnerów a jakość komunikacji w małżeństwie*, „Psychologia Rozwojowa” (2006) nr 4, s. 115–126.
- Liberska H., Suwalska D., *Styl przywiązania a relacje partnerskie we wczesnej dorosłości*, „Psychologia Rozwojowa” (2011) nr 1, s. 25–39.
- Rostowski J., *Style przywiązania a kształtowanie się związków interpersonalnych w rodzinie*, [w:] *Psychologia w służbie rodziny*, red. I. Janicka, T. Rostkowska, Łódź 2003, s. 19–31.
- Ryś M., *Zmodyfikowana Skala Jakości Związku Małżeńskiego*, Warszawa 2005.
- Spanier G. B., Lewis R. A., *Marital quality. A review of seventies*, „Journal of Marriage and the Family” 42 (1980), s. 825–839.